

Nr 33.

Av herr **Hallén m. fl.**, angående beredande åt det allmänna av medbestämmanderätt vid genomförandet av den inom näringsverksamheten pågående rationaliseringsprocessen.

Den rådande arbetslösheten bottnar helt visst i ett helt komplex av olika faktorer. Frånvaron av samhällelig kontroll och reglering av produktionen leder till en planlöshet, som ingalunda tuktas eller avlägsnas genom lagen om tillgång och efterfrågan. Vidare torde det ligga i arbetslöshetens eget väsen, att den — åtminstone till en viss tid — växer automatiskt genom att de arbetslösa skarornas förlorade köpkraft förminskar handelsomsättningen och binder kapitalet vid växande mängder av lagrad tillverkning.

Oberoende av den allmänna världsdepressionen finns emellertid en annan art av arbetslöshet, som ej är så svårdefinierbar till sitt väsen. Det är den, som har sin grund i den pågående rationaliseringen. Denna synes vara dels av teknisk-maskinell, dels av merkantil och organisatorisk art. Den förra är den för den stora allmänheten lättast fattbara: att genom maskinella och andra vetenskapliga uppfinningar och framsteg maskiner, verktyg och metoder komma till användning, som äro direkt arbetsbesparande. Att de orsaka en kännbar arbetslöshet på många platser är uppenbart. Att begära att företagens ledare skulle av hänsyn till den anställda personalen avstå från er dylik rationell anordning i arbetet med därav följande kapitalbesparing vore lika reaktionärt som orimligt.

Men även den andra faktorn i rationaliseringen, den som betingas med tanke på en affärsmässig ledning av ett företag eller — vad som är vanligare — en koncern av företag, lärer näppeligen kunna förhindras. Det ges många exempel ur den moderna industriens historia härpå. Särskilt när ett flertal olika företag samlas under en enhetlig ledning visar det sig ofta att genom en ändamålsenligare organisation, nedläggning av vissa företag, koncentration av driften o. s. v. påtagliga fördelar kunna uppnås. Exempel härpå lämna både den bekanta Billerudskoncernen i Värmland och åtskilliga industrier i Norrland.

Allt som är ändamålsenligt är sunt och att söka hämma denna tendens inom det produktiva livet vore säkerligen lika meningslöst som att söka hämma livets egen utveckling.

Men å andra sidan är det uppenbart, att härigenom förorsakas svåra rubbningar för alla de människor, som genom dessa av utvecklingen betingade omvälvningar berövas sitt dagliga bröd. Statsmakternas största bekymmer är ju också, huru man skall kunna lämna dessa människor någon lindring i deras lott.

Men därmed har man ju på inget sätt nalkats problemet om hur samhället

bör förhålla sig till denna sida i produktionsprocessen. Från företagarhåll hävdas ju också, att samhället som sådant ingenting har att göra med denna sak annat än att i mån av resurser bereda någon lindring i dessa medborgares belägenhet.

Emellertid är det ju allmänt känt, att även den arbetslöshet, som har sin grund i rationaliseringen, verkar nedbrytande på *kommunernas* ekonomi. Nedlägges inom en kommun ett större industriellt företag för att vinna koncentration eller på annat sätt konsolidera driften inom en viss bransch, drabbar ju den ökade skattebördan, som blir följderna av rationaliseringen, ensamt de kvarboende inom kommunen. Att många av landets kommuner på det sättet fått sin ekonomi ödelagd och att genom ett olidligt skattetryck även många enskilda skattebetalare få sin ekonomi undergrävd, är allmänt känt.

Här nalkas man visserligen den frågan, om våra nuvarande kommuner längre äro skickade att vara ekonomiska enheter och om det är rimligt, att därför att en grupp medborgare råka vara kyrko- och mantalsskrivna inom vissa sockengränser, så skola de drabbas av svåra ekonomiska slag genom en rationaliseringsprocess, som på intet vis sammanhänger med förhållandena inom den kommun, där denna process äger rum. Men frågan om överflyttande av vissa kommunala utgifter till större ekonomiska enheter är dock en fråga, som tillhör framtiden, och löser i alla fall icke den principfråga, som här framträder, nämligen spørsmålet om huruvida ett företag, som genom rationaliseringsåtgärder skapar arbetslöshet och höjda skatter, skall i någon form vara med och känna ansvar för och lämna hjälp till de medborgare, som genom dess åtgärder berövas sin utkomst. Gentemot denna tanke kan invändas, att det strider mot den enskilda näringsfriheten, om det allmänna genom en extra skattläggning eller andra restriktiva åtgärder skulle beskära den enskilde företagarens frihet. Han anses böra få oinskränkt förfoga över sitt kapital och sina produktionsmedel.

Men är icke den oinskränkta äganderätten i detta fall en fiktion, som ej längre kan uppehållas? Om exempelvis en brukskoncern finner, att ett nedläggande av vissa till koncernen hörande företag innebär både besparing och ökade vinstmöjligheter (men ett kännbart slag för den kommun, som drabbas därav) måste man icke säga, att det som möjliggör detta framsteg, är ett helt komplex av faktorer? Dit hör företagarens affärsskicklighet, anseende och renommé i marknaden, men också hela den tekniska, sociala och kulturella utveckling, som överhuvudtaget möjliggör hans produktion och som alltså ej är företagarens egen förtjänst, utan i ordets fullaste mening *samhällets*. Dess olika krafter ha således medverkat till den utveckling, som möjliggör exempelvis en vinstgivande koncentration av driften i ett företag. Är det icke då också tillbörligt, att det allmänna tillförsäkras någon medbestämmanderätt i dylika omläggningar inom en produktion, som kunna i grunden omvandla den ekonomiska strukturen i en hel bygd? Ett exempel må belysa detta. Om en brukskoncern nedlägger ett bruk inom en kommun, där 300 arbetare bli arbetslösa, varigenom skatten stiger till 12 kronor, och i stället denna koncern genom koncentration av driften till en annan kommun kan höja sin årsvinst från 5

till 7 % å kapitalet, är det då rättvist, att den kan undandraga sig medverkan till att bereda de avskedade och deras bygd någon kompensation under den övergångstid, som erfordras, innan dessa absorberats av den allmänna marknaden? Den andel i bördan, som företaget lägger i den »nya» kommunen genom en eventuell progressiv kommunalskatt eller höjd kronoskatt, är dock en obetydlig del av det allmännas omkostnader för den avskedade personalen i den »gamla» kommunen.

Å andra sidan kan erkännas, att rationaliseringsåtgärder stundom kunna vara nödtvungna för att förebygga ett sammanbrott inom företaget, och där det vore uppenbart obilligt att lägga sten på börda genom att också kräva, att detta företag lämnade fortsatt hjälp till sin forna personal. Men även kunna fall förekomma, där rationaliseringsåtgärder vidtagas, som icke äro — med hänsyn till företagets existens och den berörda kommunens ekonomi — vare sig oundgängligen eller omedelbart nödvändiga. Staten kan stundom visa prov på sådana sociala hänsyn, den enskilde företagaren däremot ytterst sällan.

Hur den enskilde företagaren, den berörda kommunen och staten skola kunna bringas till en samverkan, som både bevarar en skälig rörelsefrihet åt företaget och på samma gång bereder utrymme för det allmännas inflytande på produktionsprocessen, är uppenbart ett svårlöst problem, som motiverar en ingående undersökning genom statsmakternas försorg. Man kan tänka sig införandet av en särskild näringskatt, som fonderades för att tagas i bruk vid av rationaliseringen framkallade omläggningar av driften med åtföljande social nöd. Tänkbart är även, att ett statligt organ skapas, där rationaliseringsåtgärder av för en kommun djupt ingripande art prövades och där medgivandet av t. ex. ett företags avflyttning från orten gjordes beroende av vissa ekonomiska prestanda av företaget självt. Det hemställes därför,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att till utredning upptages frågan om i vad form och i vad utsträckning det allmännas medbestämmanderätt vid rationaliseringsprocessens genomförande inom industrien må kunna införas.

Stockholm den 16 januari 1933.

Anders Norsell.

H. E. Nordström.

Harald Hallén.

Herman Norling.